

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi Azərbaycançılıq ideyasının təbliği – “Heydər Əliyev İli”

Aynur Turan

Hər bir xalqın ədəbiyyat tarixində elə şəxsiyyətlər olur ki, onların yaratdığı sənət möcüzələri əbədi olaraq qalır, neçə-neçə nəsillərin bədii zövqünü oxşayır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi belə şəxsiyyətlərin adı və ədəbi irsi ilə sıx zəngindir. Onların hər birinin yaradıcılığı bir dünya olub, öz epoxasının həyatına güzgü tutmaqla həqiqətləri bizə çatdırır. Bunların içərisində görkəmli Azərbaycan şairi Hüseyn Cavidin xüsusi yeri vardır.

Azərbaycan tarixinin XIX-XX əsrləri çox mürəkkəb dövrdür. Bu dövrdə dünya miqyasında içtimai-siyasi fikir toqquşmaları baş vermiş, epoxalar, içtimai-iqtisadi formasiyalar bir-birini əvəzləmiş və bütün bunlar nəhəng qanlı inqilablarla müşayiət olunmuşdur. Dünyada baş verən bu hadisələr dünyanın əhəmiyyətli parçası olan Azərbaycandan da yan ötməmiş, bütün bu mübarizələr xalqımızın tarixində də özünə yer almışdır. Vaxtilə fikir meydanlarında qarşı-qarşıya bu nəhənglərin qoyub getdiyi irsə bu gün nəzər saldıqda aydın şəkildə görürük ki, həmin dövrün adları çəkilən və çəkilməyən nümayəndələri bütün varlığı ilə Azərbaycan xalqına bağlı olmuş, xalqımızın xoş gələcəyi uğrunda çarpışmışlar. Hüseyn Cavid haqqında çox yazılıb. Tədqiqatçılarımız onun poeziyasının dərinliklərinə baş vurub, professor Kamran Əliyevin təbiri ilə desək, “Cavid möcüzəsi” ninsirlərini açmağa çalışıblar. Maraqlıdır ki, bu poeziyanın cazibəsi onun sirlərinə vəqif olduqca azalmağa əvəzinə, öz cazibədarlığını daha da artırır. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının zirvəsində dayanan Hüseyn Cavid ədəbi-bədii-estetik fikir tariximizdə adı qızıl hərflərlə yazılan, sözlə möhtəşəm abidə yaranandırlardır. Yaşadığı üç ölkədə şahidi olduğu hadisələrin ümumiləşmiş bədii əksini romantik şəkildə yaradan sənətkar az müddət içərisində şöhrətin ən yüksək zirvəsinə çatdı. Əsərləri tamaşaya qoyuldu, dillər əzbəri oldu. 1910-cu ildə yazdığı bərpərdəli “Ana” dramının məramı “Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir” ideyası ilə səsleşir. Oğlunun qatili lənətləyən ana düşməni sağ buraxır, onu xilas olmasına kömək edir. Çünki ana qəlbi sevgi və mərhəmətlə doludur. Övlad itkisindən nə qədər sarsılsa da, intiqamı tələyin ixtiyarına buraxır, zamana öz böyük ürəyinin hökmü ilə meydan oxuyur.

Ulu Öndər Heydər Əliyev 1996-cı ildə Hüseyn Cavidin məqbərəsinin Naxçıvanda təntə-

nəli açılışı mərasimində söylədiyi tarixi nitqdə Naxçıvanı ən yüksək sözlərlə xarakterizə edərək demişdi: «Naxçıvan Azərbaycanın gözəl bir guşəsidir. Naxçıvan Azərbaycan xalqının qədim tarixini əks etdirən müqəddəs bir torpaqdır. Naxçıvan böyük şəxsiy-

ibərət olan görkəmli şair və dramaturq Hüseyn Cavid öz dəst-xətti ilə Azərbaycan ədəbiyyatında yeni mərhələnin əsasını, eləcə də mənzum dramın bünövrəsini qoymuşdur. Sələf və xələflərinə bənzəməyən Hüseyn Cavid ürəyi susdurulana qədər vicdanının dediklərini yazan və ömrü boyu həqiqətdən əsiri olan, gözəlliyə tapınan bir mütəfəkkir idi. Hüseyn Cavid elə bir həqiqətin əsiri idi ki, o altun saraylara, daş zindanlara, vəhşi pəncərələrə, tikanlı məftillərə, dəmir qəfəslərə meydan oxuyurdu.

Ulu sələflərindən xeyli cavan olmasına, 141 yaşının hələ təzə-təzə tamam olmasına baxmayaraq, böyük sənətkarımız, babalarının layiqli xələfi, istedadlı şair və dramaturq Hüseyn Cavid də əsərlərində yaratdığı ölməz hikmətlərə görə Azərbaycan ədəbiyyatında və ədəbi-fəlsəfi fikrində həkim adını daşımağa layiq olan azyaşlı şəxsiyyətlərdən biri kimi

Dahilərin hamisi

yətlər yetişdirmiş bir torpaqdır. Naxçıvan Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən abidələri özündə cəmləşdirən bir diyardır.» (Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, 1996, s. 365.) Ulu Öndərin bu dərin mənalı sözləri Naxçıvanı səciyyələndirmək və tanımaq, onun malik olduğu və malik olacağı mədəni-mənəvi sərvətləri səciyyələndirmək baxımından bütöv bir ensiklopediyadan daha zəngin material, dərin bilgi verir desək, o qədər də böyük mübalığe olmaz.

Sözə və sənətə diqqət və qayğı mühitində dünyaya göz açmış və nəşvü nüma tapmış Heydər Əliyevin də müdrik bir söz xiridarı kimi böyüməsi çox təbii idi. Hüseyn Cavid yaradıcılığı və cavidlər ailəsi ilə tanışlığı 1981-ci ildə böyük şairin 100 illiyi münasibətilə qəbul edilmiş qərardan çox-çox əvvəllər, hələ Ulu Öndərin uşaqlığı və ilk gəncliyi dövründə baş vermişdir. Ümummilli liderimizin heyratəmiz fenomenal yaddaşı sayəsində sonralar xatırladığına görə, Hüseyn Cavidin böyük qardaşı Şeyx Məhəmməd Naxçıvanda onun ilk ana dili müəllimi olmuşdur. Sonralar Hüseyn Cavidin qızı Turan Cavidlə söhbətində Heydər Əliyev öz müəllimini xatırlayaraq deyəcəkdi: «Mənə ilk Azərbaycan dilini öyrədən Şeyx Məhəmməddir. Gözlə müəllim idi. Amma çox tələbkardı, hətta demək olar ki, əzazil idi.

Məqsədi vətəninə, millətinə fədakarlıqla xidmət etməkdən

nəzərə çarpmaqdadır. Hüseyn Cavid də xalqımızın yetirdiyi böyük söz sənətkarı və mütəfəkkirlər kimi, özündən əvvəki mədəni-mənəvi xəzinəni mənimsəmiş və ölməz fikir və obrazları ilə daha da zənginləşdirilmişdir. Bütün bunlar, nəhəng bir sənətkar kimi Cavidin bilik və məlumat dairəsinin heyratəmiz dərəcədə genişliyindən, onun xalq müdrikiyi xəzinəsinə olduqca yaxınlığından xəbər verir. Elə bu səbəbdendir ki, Cavid aforizmləri Azərbaycan xalq müdrikiyinin ayrılmaz əlaməti olan dərin humanizmi, ümumbəşəri xarakter və mənəvi yükü daşması ilə seçilir.

Bəşər övladı dünya açmamışdan onun alın yazısı yazılıb. Kiminin qismətinə xoş günlər, kiminin taleyinə ağırlı meqamlarla dolu həyat düşür. Əzablı, ağırlı-acılı ömür yaşayanlardan biri də Hüseyn Cavid olmuşdur. Xalqımızın bu görkəmli qələm sahibi bütün yaşam boyu haqsızlıqlarla qarşılanmış, əyilməmiş, yüksək mətinliklə, dəyanət və dözümlü göstərmiş, bütün çətinliklərə sinə gərmişdir. Ulu Tanrı məhz sınımayan, əyilməyən insanlara bu qisməti yazır, onların taleyin serti sınaqlarından keçirir. Cavid əfəndinin yaradıcılığı ilk əvvəllər rəğbətə qarşılanırsa da, iblislərin sayəsində qasırgalara tuş gəldi. 1920-ci ildə Rusiya tərəfindən işğal olunduqdan sonra milli tefəkkürlü ziyalıların sıxışdırılması, təqib edilməsi başlandı. Bütün təqib və təzyiqlərə baxmayaraq, H.Cavid yaradıcılıq yolundan

dönmək istəmədi. Siyasi hadisələrin tüğyan etdiyi 20-30-cu illər sovet cəmiyyətində məsələ ağılaşmaz dərəcədə mürəkkəb idi. Köhnəni darmadağın dağıdıb, onun xarabalıqları üstündə quruculuq işləri aparan bolşeviklər ədəbiyyata özlərinin təbliğat və təşviqat vasitəsi kimi baxırdılar, onlar verdiklərini qonorar, vəzifə və imtiyazlar müqabiləndə yazıçılardan məhz bolşevizmi təbliğ edən alovlu əsərlər tələb edirdilər. Bunun acı nəticəsi 1937-ci ildə Cavid kommunist istibdadının qurbanı oldu, yeni Cavid repressiyanın ilk qurbanlarından birinə çevrildi. Əlbəttə, 1937-ci ilin qanlı hadisələri qəfildən baş vermədi. Əvvəl-əvvəl bu hadisələrə həzirləşmələri görüldü. 1937-ci il repressiyasına hazırlıq işlərinin görülməsində ədəbi tənqid xüsusi canfəşanlıq edir və mənfur rol oynayırdı. H.Cavidin sovet dövrünə qədərki əsərləri ağır mühakimə olunduğu kimi, 20-ci ildən

sürülən əsas ittihamları rədd etdi. O vaxt “günahı” nı boynuna alanları güllələyir, onların ailə üzvlərini isə həbs edirdilər. Məsələn, Ə.Cavid, S.Hüseyni güllələmiş, xanımlarını, uşaqlarını həbs etmişdilər. H.Cavid “günahı” larını boynuna almamaqla ailəsinə həbs olunmaqdan xilas etdi. Cavid həbs edilərkən Sibire göndərildi.

1941-ci ildə 63 yaşlı şair İrkutsk vilayətinin Şevçenko qəsəbəsindəki həbs düşərgəsində ayaqlarının donması səbəbindən vəfat etdi. H.Cavid 1956-cı ildə bəraət aldı, 1982-ci ildə şairin nəşi ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü, təşkilatçılığı və göstərişi ilə Sibirdən gətirilib Naxçıvanda dəfn olunmuşdur. 1996-cı ildə H.Cavidə doğulduğu Naxçıvan şəhərində əzəmətli məqbərə ucaldıldı. Gələcəkdə adının etiramla anılacağına görə H.Cavid ona həqarət edib güllələrin, onu alçalmaq istəyənlərin

qarşısında sınımadı və məğrur səsinə ucaldıb dedi:

**Mənə gülməkdəsiniz gərçi bu gün,
Var yarın sizlər üçün qorxulu gün.
O zaman işte önlənər dirilər,
Kim nə yapmışsa cəza çəkdirilər.**

Sənətkarın dediyi o gün gəldi: Cavid adı ehtiramla çəkildikcə bir vaxt ona olmazın hədyan yağdıran, onun ölümünə bais olanlar tarix qarşısında cavab verməli oldu. H.Cavid milliliyi bəşəriyyətlə qovuşduran və insan olmağı hər şeydən üstün tutan bir sənətkardır...Yaxşı ki, dünyanın dəyişən vaxtı yetişdi. Yaxşı ki, Hüseyn Cavidin məhəbbəti susmuş ürəkləri dilə gətirdi. Vaxtilə böyük şairimizin ömür-gün dostu Müşkinaz xanımın “Cavid xatırlarkən” adlı xatirəsi çapdan çıxmışdı. Təbii ki, sovet dövrünün müəyyən redaktələri bu kitabda öz işini görmüşdülər. Müstəqilliyimizi qazandıqdan sonra rəhmətlik Müşkinaz xanımın “Cavid haqqında xatirimdə qalana” kitabı işıq üzü gördü. Xoşa gələn odur ki, Hüseyn Cavid necə varsa, geyimindən, yerləşindən, verdişindən ta yazı-pozusuna, dost-tanişə münasibətinə qədər Müşkinaz xanımın xatirələrində öz əksini tapıb. Bu kitabda duyulan xiffət böyük bir məhəbbətin dərinliyindən, vəfalılığın, sdaqətin nəhayətsizliyindən xəbər verir: “...Ümid edirəm ki, Cavidim gələcək, yaralı ürəyimə təsəlli verəcək, göz yaşımı siləcək. Keçirdiyim günləri qələmə alacaq. Əfsus ki, o yolu gedən gəlməmiş”.

Hüseyn Cavidin zəngin irsi və dərin psixologizm, humanizm və beynəlmiləçiliklə aşılınmış əsərləri Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olmuşdur. Belə bir qiymətli irsi öyrənmək, onu nəsillərə çatdırmaq böyük insanpərvər və vətənpərvər şairimizə ən dəyərli mənəvi abidədir. Cavid-“ədəbi”, “hamişəyaşar” deməkdir. O, bu gün Bakıda ucaldılan abidə-dəsi, Naxçıvandakı məqbərəsi ilə dillərdə, ürəklərdə, beyinlərdə sayınşan şeirlərlə, səhnələrdəki pyesləri ilə yaşayır. Cavid həyatı bitəcəksiz bir ömürdür.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur